

С Т А Н О В И Щ Е

от проф. д. ю . н. Димитър Радев- преподавател по Теория на държавата и правото
в юридическия факултет на УНСС- София

за : труда на Любен Илиев Тодев „Юридически факти във виртуална среда“- дисертация за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ в професионално направление „Право“, научна специалност „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения“- Обща теория на правото в Юридическия факултет на Софийския Университет „ Св. Кл. Охридски“

Като член на научното жури, съм определен да изготвя и предам становище за дисертационния труд на дисертанта Любен Илиев Тодев „Юридически факти във виртуална среда“.

Трудът на дисертанта Любен Тодев действително представлява новост както за Общата теория на правото, така и изобщо за правната наука. Най-съществената новост произлиза от това, че той е посветен на един проблем, който твърде слабо е изследван в българската правна наука, а именно този за виртуалната действителност, действието на юридическите факти в нея, дефинирането на нови правни понятия, свързването на правото с новите технологии и др. теми и понятия.

Считам, че дисертантът се е представил много добре със задачата и трудът му напълно покрива критериите и изискванията относно правните норми за придобиването на образователната и научна степен „Доктор по право“. Трудът се състои от въведение, три обемисти глави и заключение и обхваща 364 страници. Накрая на труда е подредена ползваната литература, съответно на български и чужд език.

В дисертацията са разгледани основните правни понятия за труда, а именно виртуална среда, виртуална действителност, виртуални юридически факти, функции на виртуалните юридически факти. Авторът е дефинирал тези понятия, дал им е вярна, научно обоснована и задълбочена характеристика. Първичното понятие, от което авторът започва своето изследване, е виртуалната действителност. Според него, тази действителност представлява синтез между технически средства и информация. Информацията е съвкупност от знания, факти, доктрини, необходими в случая за ползвателите и изследователите на виртуалната действителност. Следователно, според дисертанта, виртуалната действителност е едно единство от елементи на материалната и на

духовната действителност, тъй като техническите средства са относими към материалната действителност, а информацията е част от духовната реалност.

Дисертантът е третира и въпроса с Интернет, който фактически е проява на тази действителност. Според него Интернет съчетава в себе си няколко качества, по-съществените от които са гаранцията за абсолютната свобода на изразяване и нейното значение за правната система. Като качество на Интернет, дисертантът е посочил свободата на свързване на устройствата и приложенията. Ползвателите на Интернет, според автора, имат правото да избират какви устройства и приложения да ползват. Според автора се очертава труден баланс между мерки за ограничаване и едновременно за гарантиране на въпросната свобода. В тази връзка, дисертантът е разгледал и въпроса за т. нар. "мрежова неутралност".

Г-н Тодев е анализирал и класификацията на юридическите факти във виртуална среда. Счита, че в тази посока, изводите и анализите му са верни и уместни. Разгледани са и класификации според различните вторични качества, като анонимност, децентрализация, свобода на свързване на устройствата и приложенията, мрежова неутралност. Авторът описва и типов модел на юридическия факт във виртуална среда. Той дава и различни подвидове виртуални юридически факти, като по този начин задълбочава своето изследване и го прави по-богато на изводи, анализи и правно проучване.

Дисертантът подробно се е спрял на функцията на виртуалните юридически факти и според него виртуалните юридически факти изпълняват всички функции, характерни изобщо за юридическите факти. Същевременно, той е анализирал въпроса защо въпросните факти са виртуални, какво ги прави именно такива, а не регулярни и общопризнати и общопознати юридически факти. Във виртуалната среда всяко обстоятелство съществува като информация, записана за неговото осъществяване. Съществува, според автора, възможност юридическите факти да бъдат закрепени като модели за поведение във виртуалната среда и това позволява да се гарантира законосъобразното осъществяване на правоотношенията. Данните в електронната форма се събират като предпоставка за юридически действия, като в посочените в дисертацията случаи те са в областта на частното право- например сключване на договори при определени условия.

Според автора, виртуалната среда и главно развитието на технологиите позволяват всякаква информация за обстоятелства от материалната действителност да се записва в електронен вид. По този начин се извършва своеобразна трансформация на факт от материалната действителност във факт от виртуалната действителност. Тази операция се извършва главно за улесняване на правните субекти, когато следва да извършват, ако не съществуваше такава действителност, понякога различни, трудни и дори излишни действия. Това показва, че виртуалната действителност не е само мнима, въображаема, дори, бих казал, мисловна действителност, но и има и свето практическо значение и практически смисъл.

Новост в труда е и анализирането на понятието „изкуствен интелект“. Но и в този случай, авторът е подходил не просто технически, а юридически, като е достигнал до извода, че е наложителна възможността за юридизиране на действията във връзка с приложението на изкуствения интелект. В случая, ако тези действия не са юридически факти, то не би могло да се гарантира съответствие на създадените чрез тях модели с предписаното от правото. Същевременно, изцяло нова проблематика се поставя от възможността на изкуствения интелект да изгражда модели без човешка намеса. Но, според автора, винаги трябва да се преценява дали създадените модели осигуряват необходимото подобие спрямо моделираните явления.

Авторът е подчертал и това, според мен, е един от основните изводи, наред с други в дисертацията, че виртуалната среда не е просто човешко творение, но и средство за реализацията на определени човешки цели. В тази връзка е изтъкнато, че способността на моделите да служат за тези цели, е основен критерий за оценката им.

Важен момент в дисертационния труд представлява анализът относно теорията за нормативния характер на софтуерния код. Именно чрез този софтуерен код функционира виртуалната среда. За автора софтуерният код е част от системата от отношения, като предопределя възможното поведение заедно с други фактори. Тук е спорно доколко този код и покрива изискванията на правната норма, още повече, че и авторът споделя разбирането, че чрез този код понятието нормативност се разширява. Спорно е и доколко виртуалните юридически факти пораждаат същински правоотношения и от какъв вид са тези правоотношения. Така или иначе, това е новост в правната доктрина и смелостта на изводите, които авторът прави, заслужава поздравления. Освен това, тези разсъждения дават и основание като поле за дискусии, а от това правната наука има полза.

Авторът дава подробна дефиниция на виртуалния юридически факт. Главният извод, който той прави е, че тези факти възникват на основата на информационните технологии, съществуват във виртуална среда и не могат да бъдат възприети сетивно. В някои случаи тези факти са в резултат на автоматизирани процедури. Тук се поставя въпросът: каква е ролята на правото, то не е ли поставено в положение да бъде регистратор на вече възникнали факти, а не то самото да създава тези факти. Този въпрос е спорен и чака отговор от правната наука.

Дисертантът разглежда в труда три различни варианта на оригинални явления във виртуалната среда, като в някои случаи юридическият факт може да съществува само във виртуална среда, а в други – и в материалната действителност. Според автора, определени обстоятелства не са предвидени в хипотезата на правната норма и не са обвързани с правни последици и такива обстоятелства не са юридически факти, но биха представлявали интерес от гледна точка на развитието на правната уредба. В този смисъл, дисертантът дава конкретен пример в подкрепа на тезата си, като примерът е непосредствено свързан с особеностите на виртуалната и информационната среда.

Дисертантът е използвал отличен правен език, свързал е знанията си в областта на информационните технологии с тези в правото, проявил е завидна правна култура, дисертацията е написана правно издържана, като е обогатена с новите понятия в правото и в правната доктрина. Тези нови понятия имат технико-информационен и виртуален характер, те са предизвикателство за правото като практика и като наука. От това, полза има както юриспруденцията, така и правната наука като цяло.

Трябва да отбележим и друго, а именно, че авторът борави с необходимата -явно-компетентност и познания и с чисто компютърно-информационни понятия. Тоест на него, освен правния език, му се отдава и ползването на чисто технически и информационни термини. С голяма вероятност тези термини все повече ще навлизат в правно-информационното пространство и както читателят, така и юристът, трябва да свикват с тези понятия, но така също и да ги ползват.

От значение е и обстоятелството, че г-н Любен Тодев е създал дисертацията под ръководството на двама научни ръководители: проф. Янаки Стоилов и проф. Вихър Кискинов. Двата са изтъкнати представители на правната наука, известни със своята прецизност и вискателност при подготовката на научни кадри. Проф. Кискинов дълги години работи върху тази проблематика, която е нова да правната теория, а именно правно-информационните системи, а проф. Стоилов

е изявен учен-теоретик на правото и неговата ерудиция е своеобразна гаранция за успеха на труда на дисертанта Любен Тодев.

Казаното не означава, че авторът не е проявил самостоятелност. Напротив, неговите тези, някои от тях спорни, са смели, аналитични, подробно изложени, задълбочени и изложени с много добра правна култура. Тезите на автора могат да бъдат доразвити в евентуални нови изследвания, някои от тях допълнени с нови проучвания, разсъждения и интерпретации. Авторът е проявил научна смелост, дори бих казал, дързост, трудът му безспорно е новост, той не повтаря стари изтъркани истини, нито преразказва или тълкува готови правни текстове или правни норми от даден нормативен източник.

Същевременно, трябва да отбележим и факта, че трудът е доста обемен за дисертация, той се състои, както споменах по-горе от 364 страници, което рядко се среща при дисертационни трудове за придобиване на образователната и научната степен „Доктор по право“. Този факт също е от значение и говори за научно трудолюбие, задълбоченост и сериозност при подготовката, написването и цялостното представяне на труда. Следователно, авторът дълго време е работил, анализирал, проучвал и в крайна сметка написал въпросния труд, този труд не е плод на мигновено, спонтанно, бързо и повърхностно изследване, а напротив, той е резултат на продължителна научна работа, което заслужава също поздравления и поощрения. Трудът се отличава със своята модерност и новаторство.

Същевременно, към труда биха могли да се отправят някои бележки. Те не целят да се уязви автора, а напротив, да се третира като препоръки в бъдещите му изследвания и доразвиване на работата и на идеите, които е изложил в настоящия труд.

Главната от тези бележки е доколко виртуалната действителност е нормативно дефинирана, т. е. дали съществува като понятие на правната норма. Или в случая говорим за често срещаното явление, при което едно явление възниква като фактическо състояние и после правото го нормира. Но по този начин не се ли принизява правото, то не се ли превръща в регистратор на вече възникнали факти, състояние, отношения. Разбира се, в случая, аз разсъждавам от чисто нормативна гледна точка, така, че не бих искал моето мнение нито да се натрапва, нито да се счита за единствено меродавно. То е по-скоро като предпоставка за размисъл.

Би могъл да се зададе въпросът: съществува ли изобщо виртуална действителност? Този въпрос е резонен, защото самата виртуалност предполага нещо несъществуващо, въображаемо, мисловно. Още повече, че и дисертантът е подчертал, че виртуалната действителност е съчетание между технически средства и информация, т. е. съчетание между елементи от материалната и духовната действителност. Изобщо съществува ли правна норма, която да дефинира виртуалната действителност или виртуалните юридически факти. Вярно, че и правната действителност не е нормативно дефинирана, тя е творение на правната доктрина, но пък виртуалния юридически факт, ако спазваме постулатите на правната теория, би могъл да бъде нормативно определен.

Считам, също така, че използването на понятието „ценност“ в правен научен труд няма смисъл. Понятието „ценност“ не е правно, с него си служат социолози, политолози и подобни изследователи. Това понятие не съществува в правния мир, а и като съдържание, според мен, не казва нищо. На всичко отгоре, малко грубо казано, то е изтъркано от употреба.

Авторът е могъл да разгледа кардиналния въпрос, а именно: дали виртуалната действителност, респективно виртуалните юридически факти, не възникват фактически преди тяхното валидиране от правото, вместо да е обратното. Аз поддържам тезата, че правото създава

действителността, по-точно правната действителност, която ни интересува нас, а не обратното-действителността да създава правото. Този въпрос е извън конкретната тема, но би могъл да послужи като причина за размисъл при евентуални бъдещи анализи и дори монографии , създадени от автора. Аз не се съмнявам, предвид новаторския подход на автора и неговата научна смелост, че такива ще има в бъдеще, създадени от г-н Тодев.

В този смисъл, той би могъл да проучи и някои от произведенията дори на Платон, в които той говори за света на идеите. Това са изначални метафизически положения, които на пръв поглед нямат връзка с позитивното право и конкретно с разглежданата правно-информационна тематика. Дали светът на идеите не е част тъкмо от тази виртуална действителност, каква е разликата между идеите и информацията във виртуалното пространство? На мнение съм, че тези допълнения, разсъждения и проучвания биха обогатили бъдещите изследвания на дисертанта, биха ги направили по-задълбочени и всеобхватни, бъдещите трудове ще станат по-философски и правно-философски, а не само строго правно-информационни и строго позитивистко-технологични. Но това пожелание се отнася в случай, че авторът би искал да разработи една всеобхватна тема за света на идеите и света на материалното и тяхното отражение в правото.

Тези бележки изобщо не принижават написания труд, напротив, те биха послужили като ориентир за бъдещи творчески планове на дисертанта. Според мен, тези бележки са напълно добронамерени и насърчителни, освен това, дисертантът не е длъжен да се съобразява с тях, тези препоръки са с оглед бъдещето.

Трудът на дисертанта Любен Тодев „Юридически факти във виртуална среда“ представлява оригинално научно изследване, отличава се с научна новост, отлично ползване на правните и информационно-технологичните понятия. Дисертацията е написана на отличен правен език, не съдържа повторения, баналности и прост прочит на правни текстове, не се констатирани никакви елементи на плагиатство. Авторът е работил усърдно върху труда, оказвана му е научно-методическа помощ от изтъкнати представители на нашата правна наука в лицето на проф. Янаки Стоилов и проф. Вихър Кискинов.

Отделно от това, явно, че той има езикова, освен правна култура, защото е ползвал както наши, така и чужди библиографски източници. Тези източници не са просто цитатничество, а анализирани по един самостоятелен и на моменти критичен начин. Това също заслужава похвала. Това е доказателство за общата култура, наред с правната , на автора.

Не може да има съмнение, че трудът ще предизвика интерес както сред учените-юристи, така и сред тези, които упражняват юридическата професия в сферата на юриспруденцията, както и сред студентите и докторантите.

Напълно съм убеден в качествата на представения труд и в неговата оригиналност, новост и задълбоченост.

Трудът – дисертация покрива нормативните изисквания и критерии съобразно Закона за развитието на академичния състав и поради това и предвид изложеното в становището, предлагам на почитаемото научно жури да даде образователната и научна степен „Доктор“ на дисертанта Любен Илиев Тодев по научната специалност „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения“- Обща теория на правото.

